

Функціонування складнопідрядних речень у тексті дипломатичної промови: прагмалінгвістичний аспект

Г. Д. Канкаш

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
Corresponding author. E-mail: galinakankash75@ukr.net

Paper received 17.08.18; Accepted for publication 25.08.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-177VI52-06>

Анотація. У пропонованій статті автор робить спробу схарактеризувати складнопідрядні речення, ужиті у текстах дипломатичних промов, з погляду прагматичного синтаксису. Дослідник констатує, що в досліджуваних текстах (60-ті – 70-ті роки ХХ століття) репрезентований такий прагматичний тип складних синтаксичних утворень, усі складники якого мають комунікативно-інтенційний зміст констатива. Актуалізація комунікативно-інтенційного змісту складнопідрядних речень у мовленні можлива лише за умови реалізації комунікативної інтенції кожного його складника.

Ключові слова: складнопідрядне речення, прагматичний тип, прагматичний синтаксис, комунікативно-інтенційний зміст, комунікативна інтенція, констатив.

Вступ. В умовах неперервного розвитку міжнародних відносин особливої значущості набуває вивчення текстів дипломатичних документів, зокрема, їх дослідження в ретроспективі. У зв'язку з цим важливе значення має вивчення текстів дипломатичних промов представників українського уряду в 60 – 70-х роках ХХ століття.

Стислий огляд публікацій з теми. До проблеми функціонування синтаксичних одиниць як одиниць мовлення зверталися вітчизняні й закордонні мовознавці, зокрема такі, як Q. Frege, A. Baker, G. Ryle, В. Н. Абашина, Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, В. В. Бурлакова, М. В. Голтвеницька, Г. А. Золотова, І. П. Іванова, О. А. Косторова, О. О. Лелюк, Е. В. Олійник, Н. К. Онипенко, М. М. Пещак, Г. Г. Почепцов, Н. М. Собчакова, І. В. Сурніна та ін. Однак незважаючи на значний доробок у цьому напрямі, дотепер особливості реалізації складного речення з позиції прагматичної лінгвістики не мали повного висвітлення, зокрема визначення прагматичних типів складнопідрядних речень у дипломатичних текстах, тому звернення до цього питання вважаємо правомірним і науково виправданим. Доцільність такого розгляду підтверджує думка Ф. С. Бацевича, про те, що граматичні засоби, репрезентовані у спілкуванні за допомогою живої народної мови, передають різноманітні комунікативні смисли прагматичного характеру [2, с. 112]. Потреба в детальному вивченні складнопідрядних речень, уживаних у текстах дипломатичних промов, як одиниці прагматичного синтаксису зумовлює актуальність порушеної проблеми, оскільки «інформація, отримана про складне речення, аналізоване в контексті його комунікативних і прагматичних можливостей, дозволить виявити його особливості, які зазвичай не відзначають у традиційних синтаксичних уявленнях про цю синтаксичну одиницю. Це значно наблизить до створення опису використання складного речення як мовного знака в діяльності спілкування» [1, с. 311].

Мета нашої розвідки – виокремити і схарактеризувати прагматичні типи складнопідрядних речень, використаних у текстах дипломатичних промов представників українського уряду в загальних дискусіях на сесіях Генеральної Асамблеї ООН в 60 – 70-х роках ХХ століття.

Матеріал для дослідження був дібраний зі збірника дипломатичних документів і матеріалів за 1962 – 1970 роки «Українська РСР на міжнародній арені» [10].

У роботі були застосовані такі **методи дослідження:** суцільної вибірки (у процесі добору ілюстративного матеріалу); лінгвістичного спостереження й описово-аналітичний метод (розроблення системи аналізу складнопідрядних речень із позиції прагматичного підходу; для узагальнення спостережень над зібраним матеріалом і репрезентації класифікаційних підходів до аналізованих одиниць); класифікаційний (виявлення різновидів і моделей досліджуваних синтаксичних одиниць); прагматичний (виявлення закономірностей функціонування складнопідрядних речень як мовного знака в комунікативній діяльності).

Результати та їх обговорення. Опрацьовані тексти промов на міжнародних зібраннях є дипломатичними документами, зафіксованими в писемній формі. Дослідження складнопідрядних речень як прагматичних одиниць на основі писемних матеріалів вважаємо правомірним з огляду на те, що писемний текст – це також дія й у писемному мовленні зберігаються основні конституенти комунікативно-інтенційного плану: установка мовленнєвої дії, учасники дії, повідомлювана інформація, загальні конwersаційні принципи [12, с. 27 – 28].

Актуалізація складнопідрядних речень як активної граматичної одиниці в мовленні залежить від комунікативної інтенції мовців. Відповідно в тому чи тому мовленнєвому акті реалізуються комунікативно-функціональні типи вживаних складних синтаксичних утворень, які І. П. Іванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов [5, с. 269], а слідом за ними і М. В. Голтвеницька [3] та О. О. Лелюк [6] пропонують кваліфікувати як прагматичні типи речень.

Спостереження засвідчили, що в опрацьованих текстах представлений такий прагматичний тип складнопідрядних речень, де в препозитивній і в постпозитивній частині реалізується комунікативно-інтенційний зміст констатива, незалежно від їхньої семантики, як-от: *Сили, які оновлюють світ, нездоланні* [10, с. 81] – означальне; *Совість світу зовсім недавно потрясла заява президента США про те, що при деяких обставинах США, можливо, виявлять*

ініціативу в ядерному конфлікті [10, с. 25] – з'ясувальне; *Якщо такої угоди в тій чи іншій формі буде досягнуто, вона, безперечно, позитивно позначиться на міжнародному співробітництві в освоєнні космосу і створить умови для різних угод в цій галузі в рамках Організації Об'єднаних Націй* [10, с. 34] – умови; *Бонн так само зробив кроки, щоб перешикодити обміну думками про пакт ненападу між країнами НАТО і країнами Варшавського Договору* [10, с. 35] – мети; *Доти, поки колоніалізм не буде остаточно викоринений, на нашій землі не можуть бути утворені рівність прав і свобода великих і малих народів* [10, с. 60] – часу; *Ми говоримо тут про це, бо подібні дії несумісні із зобов'язаннями держав-членів, взятими за Статутом ООН* [10, с. 63] – причини. Це пояснюється особливостями укладання дипломатичних текстів, для яких характерна виваженість викладу, урівноваженість в оцінюванні тих чи тих явищ і под. З огляду на це можна припустити наявність у компонентах складної синтаксичної одиниці різних суб'єктних сфер і реалізацію різних часових планів (термін Р. О. Христіанінової [11, с. 224 – 225]), але експлікація дієслів, що передають дію відмінними способними формами, є неможливою. На підтвердження сказаного наведемо кілька прикладів: а) дію виконують різні суб'єкти в одному часовому вимірі: *Там американський уряд, грубо порушуючи суверенітет і незалежність В'єтнаму, веде «неоголошену війну», в якій бере участь 10 тисяч американських офіцерів і солдатів* [10, с. 25] – теперішній час; *Договір про заборону випробувань ядерної зброї у трьох сферах, як би не принижували його позитивного значення поодинокі рупори роздратованих і спонукуваних негативними мотивами скептиків, зустрінутий з полегшенням* [10, с. 32] – минулий час; б) дію виконують різні суб'єкти в різних часових виявах: *Через те ми вважаємо, що Організація Об'єднаних Націй повинна рішуче виступити за ліквідацію агресії та всіх її наслідків* [10, с. 77] – теперішній час + майбутній час; *Уряд Аденауера навіть своє приєднання до Договору про заборону ядерних випробувань спробував використати для висловлювань, які не сприяють німецькому мирному врегулюванню* [10, с. 34] – минулий час + теперішній час; в) позачасовий план: *Світ справді повний подій, які дають підстави оптимістично дивитися в майбутнє* [10, с. 24]; *Об'єднані Нації не мають вимірювального приладу, з допомогою якого можна було б визначати глибину впливу міжнародних подій на уми і серця людей* [10, с. 32] та ін.

Комунікативно-інтенційний зміст констатива полягає у твердженні, переданні інформації, констатації певного факту. Із цього випливає, що для констативів не можуть набувати форми питального чи спонукального речень через непоєднуваність комунікативного змісту таких речень і прагматичного констатива [5, с. 273].

Складна граматична будова досліджуваних синтаксичних одиниць зумовлює складність їхньої прагматичної організації. Дослідники відзначають, що «окремо взяті частини складного речення не становлять комунікативної цілісності» [13, с. 221], а отже, в комунікативному акті має бути актуалізованим комунікативно-інтенційний зміст усіх його складників.

У результаті аналізу було з'ясовано, що в опрацьованих дипломатичних текстах реалізуються різні за структурно-граматичними ознаками складнопідрядні речення-констативи. Найбільш активними є складнопідрядні речення елементарної будови, як-от: *Останні події неспростовно свідчать про те, що і цього разу ініціатором і прямим винуватцем агресії є саме Ізраїль* [10, с. 74]; *Таким чином, агресія Ізраїлю проти арабських країн стала можливою в результаті широкої змови певних імперіалістичних сил, в основі якої лежить намагання нав'язати народам Близького Сходу неокolonіалістські порядки* [10, с. 77]. Досліджувані констативи неелементарної будови зафіксовані в трикомпонентному вияві: *З принципальних і правильних позицій проект резолюції Радянського Союзу ясно визначає заходи, які невідкладно повинні бути здійснені, щоб покласти край агресії і відновити мир у цьому районі земної кулі* [10, с. 79]; із чотирма предикативними центрами: *Уряд України щиро радує кожна подія міжнародного життя, яка сповіщає про те, що невідворотно наближається година, коли всі без винятку народи, назавжди зруйнувавши ганебну систему колоніалізму, стануть в один ряд з вільними народами* [10, с. 24]; такі, що мають п'ять складників: *Ми хотіли б також заявити, що нас не можуть не турбувати голоси, що лунають в певних колах, про те, що Статут ООН, мовляв, застарів, що він не відповідає потребам сьогодення* [10, с. 61]. Найбільшу чисельність мають неелементарні складнопідрядні констативи, що містять три частини.

З урахуванням семантичного наповнення компонентів складнопідрядні речення елементарної будови, яким властивий інтенційний зміст твердження, реалізуються за кількома схемами:

– обидві частини розкривають сутність явищ об'єктивної дійсності, де експлікуються дієслова, що позначають інтелектуальну: *Про це ми [українська делегація – Г. К.] хочемо ще раз нагадати всім тим, хто з цієї трибуни намагається виправдати акти агресії* [10, с. 81], фізичну дію: *Злочинна війна, яка спочатку велася в основному з використанням армії сайгонських маріонеток, давно переросла у винищувальну війну Сполучених Штатів Америки проти волелюбного народу цієї невеликої азійської країни* [10, с. 81] або інтелектуальну – в першій частині, а фізичну – в другій: *Активними учасниками міжнародної політики стали народи Азії, Африки, Латинської Америки, які в запеклій боротьбі, розриваючи кайдани колоніалізму та імперіалізму, пробили собі шлях до свободи і національної незалежності* [10, с. 55];

– обидва компоненти подають інформацію про дії чи вчинки особистості: *Та не встиг п. Голдберг зійти з цієї трибуни, як інший державний діяч США – міністр оборони п. Макнамара оголосив про збільшення на 30 процентів виробництва військових літаків* [10, с. 65];

– перший складник містить інформацію про навколишній світ, а в другому повідомляється про стан чи дії певної фізичної особи: *США із свого боку теж, очевидно, хочуть піти на дальші кроки до досягнення інших угод, про що говорив з цієї трибуни президент США Дж. Кеннеді* [10, с. 33]; *Ми вважаємо, що Генеральний секретар ООН*

ральний секретар переконливо і з гідністю відхилив безвідставні претензії в цьому питанні [10, с. 75];

– перший складник характеризує стан чи дії особи-стості, а другий – подає відомості, пов'язані з об'єктивним світом: *Він [пан Стівенсон] перестерігав нас, правда, в досить туманній формі від «резолюцій, які посилаються на високі принципи на підтримку нереалістичних дій і зовсім не сприяють практичним розв'язанням»* [10, с. 24].

Найбільш чисельними з-поміж названих є досліджувані речення, в яких зміст обох предикативних

частин стосується подій, що відбуваються в об'єктивному світі.

Викладене уможливило висновок про те, що складнопідрядні речення в текстах дипломатичних промов функціують як активна прагматична одиниця. У проаналізованих текстах репрезентовані складнопідрядні речення-констативи, тобто такий прагматичний тип складних синтаксичних утворень, усі компоненти якого несуть комунікативно-інтенційний зміст твердження й актуалізуються в мовленні відповідно до задуму і намірів мовця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина В. Н. Коммуникативно-прагматический анализ сложного предложения: предварительные итоги // Ритми сучасної філології: зб. наук. статей. Львів: ПАІС, 2007. С. 304 — 311.
2. Бачевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
3. Голтвеницька М. В. Складнопідрядні речення з підрядним відповідності: спроба прагмалінгвістичного потрактування // *Studia methodologica*. Ternopil': Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil', 2014. Issue 36, Winter 2014. P. 133 – 137.
4. Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва: МГУ имени М. В. Ломоносова, 1998. 528 с.
5. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. Москва: Высшая школа, 1981. 285 с.
6. Лелюк О. О. Прагматичні типи складнопідрядних речень із підрядним компонентом причини (на матеріалі сучасної української художньої прози) // Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 42. С. 44 – 51.
7. Олійник Е. В. Семантика та прагматика з'ясувальних складнопідрядних речень : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2007. 196 с.
8. Онипенко Н. К. Теория коммуникативной грамматики и проблема системного описания русского синтаксиса // *Русский язык в научном освещении*. Москва: Высшая школа, 2001. № 2. С. 107 – 121.
9. Пещак М. М. Комунікативний синтаксис. Київ: Довіра, 2000. 150 с.
10. Українська РСР на міжнародній арені: збірник документів і матеріалів 1962 – 1970рр. / Упор. Ю. К. Непийвода. Київ: Політвидав України, 1977. 490 с.
11. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ: ВД Дмитра Бурого, 2012. 368 с.
12. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16 – 20 вв. Харьков: Константа, 1998. 168 с.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

REFERENCES

1. Abashina V.N Communicative-pragmatic analysis of complex sentence: preliminary results // *Rhythms of modern philology: collection of scientific articles*. Lviv: PAIS, 2007. P. 304 - 311.
2. Batsevych F. S. Essays on linguistic pragmatics. Lviv: PAIS, 2010. 336 p.
3. Goltvenytska M.V Complex sentences with subordinate clause of correlation : an attempt of pragmalinguistic interpretation // *Studia methodologica*. Ternopil ': Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil', 2014. Issue 36, Winter 2014. P. 133 - 137.
4. Zolotova G. A., Onipenko N. K., Sidorova M. Y. Communicative grammar of the Russian language. Moskva, MGU imeni M.V. Lomonosova, 1998. 528p.
5. Ivanova I.P., Burlakova V.V., Pocheptsov G.G. Theoretical grammar of the contemporary English language. Moskva: Vysshaya shkola, 1981. 285 p.
6. Leliuk O.O. Pragmatic types of complex sentences with a subordinate component of reason (based on the material of contemporary Ukrainian artistic prose) // *Linguistic research: a collection of scientific works*. Kharkiv, KNPU imeni G.S. Skovorody, 2016. Issue 42. P. 44-51.
7. Oliynyk E.V Semantics and pragmatics of object clauses: Ph.D thesis: 10.02.01. Kharkiv, 2007. 196 p.
8. Onipenko N.K. Theory of communicative grammar and problem of system description of the Russian syntax // *Russian language in scientific light*. Moskva: Vysshaya shkola, 2001. No. 2. P. 107 - 121.
9. Peshak M. Communicative syntax. Kyiv: Dovira, 2000. 150 p.
10. Ukrainian Soviet Socialist Republic on the international scene: a collection of documents and materials 1962 – 1970. Kyiv: Polityvydav Ukraine, 1977. 490 p.
11. Khrystianinova R.O. Complex sentences in modern Ukrainian literary language. Kyiv: VD Dmytra Burago, 2012. 368 p.
12. Shevchenko I. S. Historical dynamics of the pragmatics of the sentence: the English interrogative sentence of the 16th - 20th centuries. Kharkov: Konstanta, 1998. 168 p.
13. Shulzhuk K.F Syntax of the Ukrainian language: textbook. Kyiv: VC "Academiya", 2010. 408 p.

Functioning of complex sentences in the text of the diplomatic speech: pragmalinguistic aspect

H. D. Kankash

Abstract. In the proposed article, the author attempts to characterize the complex sentences used in the texts of diplomatic speeches, from the point of view of pragmatic syntax. The researcher notes that in the studied texts (60's - 70's of the 20th century) such a pragmatic type of complex syntactic formations is represented, all components of which have a communicative-intentional content of the statement. The actualization of the communicative-intentional content of complex sentences in the speech is possible only if the communicative intention of each of its components is realized.

Keywords: complex sentence, pragmatic type, pragmatic syntax, communicative-intentional content, communicative intention, statement.